

ZADARSKI FALSTAFF IZ 1575.

Slobodan Prosperov Novak

Već desetljećima šekspirolozi pokušavaju pronaći stvarne veze Williama Shakespearea s Hrvatskom i Hrvatima.¹ Njihovim mršavim rezultatima danas možemo pridodati jednu novu vijest: engleski dramatičar sigurno je poznao komediju *Il Fedele* koja je prvi put izvedena 1575. u Zadru za vrijeme karnevala. Shakespeare je po jednom od likova iz te drame stvorio lik viteza Falstaffa koji se pojavljuje u historijskim kronikama o *Henriku IV.* i *Henriku V.*, a koji je i središnji lik u komediji *Vesele žene windsorske*.

Kako William Shakespeare nije baš bio neki naročiti putnik, nije ga moguće zamisliti kako putuje hrvatskim krajevima, a još manje kako šeta zadarskom rivom 1575. Veliki dramatičar je putovao malo ili nikako.² Ipak premda mu je geografsko iskustvo bilo maleno, u njegovim djelima ima mnogo mjesta koja svjedoče o Hrvatskoj i Hrvatima i koja pokazuju da je najslavniji svjetski književnik o našim krajevima imao znatna, makar maglovita znanja. Tako se Shakespeare u *Kralju Learu* koristi podacima o suvremenom pomračenju sunca u Karlovcu, u *Henriku*

---

¹ Vidi radove i bibliografije u njima: Krišković, Vinko, »Shakespeare i mi«, *Hrvatska revija*, 1, 1941.; Vočadlo, O., »Shakespeare and the Slavs«, *Slavonic and East European Review*, 44, 102, 1966.; Kostić, Veselin, *Kulturne veze između jugoslavenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*, Posebna izdanja, SANU, knjiga CDLVIII, Beograd, 1972.; Mardešić, Ivo, *Hrvatska/Velika Britanija. Povijest kulturnih i književnih odnosa*, Zagreb, 1995.; Torbarina, Josip, *Kroatističke rasprave*, priredio S. P. Novak, Zagreb, 1997.

² Penrose, Boise, *Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620*, Cambridge, Mass., 1952.; Praz, Mario, »Shakespeare's Italy«, *Shakespeares Survey*, 7, 1954.

VI. spominje tako nekog Bargulusa, ilirskog gusara, a čini se da je poznavao i neke mlađe varijante kronika iz *Ljetopisa popa Dukljanina*. U drami *Mjera za mjeru* javlja se neki gusar Ragozine što bi značilo da je taj gusar bio Dubrovčanin. Uz to čitava se radnja u komediji *Na tri kralja* zbiva u Iliriji, a šekspirolozi su čak ustvrdili da je ta Ilirija velikom piscu bila samo okvirni pojam i da je on radnju svoje drame smjestio upravo u Dubrovnik što se po nekim aluzijama može pretpostaviti.³ Ovim sasvim konkretnim podacima znanstvenici su mogli pridodati i nekoliko književnih veza pa se pokazalo da je Dubrovčanin Marin Držić u svojim tekstovima anticipirao neka Shakespeareova dramaturška, rješenja posebno u *Grižuli* koji da je anticipirao genijalni *San Ivanjske noći*.⁴ Uz to, ustanovilo se da se motiv nesretnih veronskih ljubavnika pojavljuje u dubrovačkoj drami *Dalida* već 1580., dakle mnogo prije nego što je ista priča potakla slavnu Shakespeareovu dramu *Romeo i Giulietta*.⁵ I ako svemu još pridodamo i ne baš sasvim vjerojatnu pretpostavku da je engleski dramatičar možda pohodio londonsku gostionicu *Kod glave* koju je vodio Dubrovčanin Pasko Rosee,⁶ bilo bi to svo znanje što ga je svjetska šekspirologija uspjela sakupiti o izravnim vezama Shakespearea i Hrvatske.

Od danas ovi mršavi rezultati morat će se korigirati jednim zaista važnim podatkom koji značajno mijenja znanje o hrvatskom renesansnom kazalištu i njegovoj energiji. Naime povezujući niz najnovijih šekspiroloških otkrića, a potaknut ljubaznim informacijama zaslužnog hrvatskog muzikologa Ennija Stipčevića,⁷ u prilici sam, da bez ikakove sumnje, pokažem kako je William

---

³ Filipović, Rudolf, »Shakespeareova Ilirija«, *Filologija*, 1, 1957.; Janković, Mira, »Grad u Shakespeareovoj Iliriji«, *Filološki pregled*, I-II, 1964.; Torbarina, Josip, »The Setting of Shakespeares's Plays«, *Studia Romanica et Anglica*, 17-18, 1964

⁴ Torbarina, Josip, »Shakespeareove teme u djelu Marina Držića«, *Dubrovnik*, 3, 1967.

⁵ Torbarina, Josip, »Dubrovački Romeo i Giulietta«, *Dani hvarskog kazališta*, I, Split, 1975.

⁶ Kostić, Veselin, op. cit. str. 240-245; Novak, Slobodan Prosperov, *Kratka povijest avanturizma*, Zagreb, 2001.

⁷ Ovo je početak pisma što ga je autoru početkom 2005. uputio Ennio Stipčević: »Poštovani prof. Novak, pred neki sam dan naišao na jedan podatak za koji vjerujem da će Vas zanimati. Još prije desetak godina držao sam u rukama u Marciani komediju *Il fedele* Luigija Pasqualiga. Podatak sam našao u jednom Cavallinijevom članku, a kako u *Il Fedele* nisam našao ništa posebno zanimljivo s muzikološkog aspekta, svoje sam zabilješke i fotokopije iz Marciane spremio na dno nekakvog fascikla. Posljednjih mjeseci pišem veliku

Shakespeare u stvaranju Falstaffa, jednog od najpoznatijih svojih likova, koristio poticaje iz komedije *Il Fedele* koje je pronašao kod svog nešto starijeg vršnjaka Anthonyja Mundaya.⁸ Svi koji dobro poznaju Shakespeareov opus lako će se složiti s mišljenjem da je veliki dramatičar ustvari napisao samo tri genijalne drame i to *Hamleta*, *Macbetha* i *San Ivanjske noći*, ali je za to uz njih stvorio samo jedan lik. Naravno taj lik je lik sir Johna Falstaffa kojemu je najsloženija scenska nazočnost u *Veselim ženama windsorskim*. Taj slavni komediografski tekst Shakespeare je napisao na izričitu želju kraljice Elizabete koja je velikog pisca, nakon što je njegovog Falstaffa vidjela u *Henriku IV*, zamolila da samo za nju napiše dramu u kojoj će se debeli vitez još i zaljubiti. William Shakespeare je poslušao svoju kraljicu pa je stvorio arhetipsku figuru hvalisavog i rashodovanog, lukavog ali zavodljivog *miles gloriosusa*, lik koji na sceni za sebe, kad ga pitaju o vlastitom porijeklu, veli da se rodio u 3 sata poslijepodne, kad su se inače održavale predstave u renesansnom Londonu, i da je čim se rodio imao već sijedu kosu i obilnu trbušinu.⁹ Taj Falstaffov izvještaj o vlastitom porijeklu ipak je samo dosjetka jer da bi William Shakespeare uopće mogao uslišati kraljičinu molbu bilo je potrebno da se njegov lik najprije rodi 1575. godine u jednoj zadarskoj kazališnoj predstavi zbog koje se od danas ovom hrvatskom gradu konačno vraća mjesto koje mu stoljećima s pravom pripada u Shakespeareovoj i Falstaffovoj imaginarnoj geografiji.

Što se ustvari dogodilo i kako je Shakespeare »bio« u Zadru? Venecijanac konte Luigi iliti Alvise Pasqualigo, inače autor knjige *Ljubavna pisma*, jedne vrlo popularne zbirke od 550 lepršavih pisama, boravio je u Zadru u drugoj polovici

---

monografiju o hrvatskoj renesansnoj glazbi (za gđu Hekman), pa sam tako naišao i na stare zabilješke o *Il Fedele*. Provjerio sam iznova podatke preko interneta i došao do, čini mi se, zanimljivih podataka. Ta je naime talijanska komedije, prikazana u Zadru u doba karnevala 1575., poslužila – u svom engleskome prijevodu – kao jedan od izvora za Shakespeareove Vesele žene, tj. za lik sir Falstaffa...«

⁸Shapiro, I. A., »Shakespeare and Munday«, *Shakespeare Survey*, 14, 1961. Ovaj pisac između ostaloga raspravlja i okolnosti prve izvedbe Mundayeve komedije te dokazuje da je sam pisac glumio u toj pred kraljicom odigranoj predstavi.

⁹Wilson, John Dover, *Fortunes of Falstaff*, Cambridge-New York, 1944.; Phelps, Charles E., *Falstaff and Equity: an Interpretation*, Boston-Cambridge, 1901.; Harold Bloom, *Falstaff*, New York, 1992.

XVI. stoljeća.¹⁰ Nije za sada poznato je li razlog njegovog boravka u Dalmaciji bio posao ili neka avantura. Uostalom to i nije važno za činjenicu da je on upravo u Zadru, za karneval, usred zime 1575. napisao nevjerojatno erotičnu komediju *Il Fedele*. Istu komediju tiskao je godinu dana kasnije u Veneciji, kako je u ono vrijeme bio običaj, s predgovorom u kojemu je opisao prigodu u kojoj je njegovo djelo nastalo i bilo prikazano u Zadru.¹¹ Djelo je datirano na zadnji dan zadarskog karnevala i posvećeno je nekom danas nepoznatom Pasqualigovom poznaniku kojega je ovaj oslovljavao Messer Alviigi Giorgio. Pasqualigova drama pretiskavana je u Italiji još tri puta i to 1579., 1589. i 1606.¹² Doživjela je i latinsku adaptaciju Abrahama Fraunceca oko 1582. Također iz bibliografskih izvora proizlazi da je izvornik bio preveden na francuski jezik oko 1611. i da je autor te verzije bio Pierre de Larivey.¹³ U Pasqualigovoj komediji pričaju se seksualni jadi ne odveć vjerne gospođe Vittorije koja pored muža ima još i dva ljubavnika, pri čemu u urnebesnom zapletu sudjeluje čak i jedna vještica te nekoliko muških likova. Jednog od njih Zadrani su svakako zapamtili na toj karnevalskoj predstavi 1575. Ime mu je bilo Frangipietra, nije se pojavljivao često na sceni, ali svaki put kad bi na nju izišao plijenio je pozornost svojim vojničkim duhovitostima i seksualnim razmetanjima. Jedan primjerak te tiskane komedije o libidinoznoj donzelli i njezinom pobješnjelom ocu te o njezinim prpošnim ljubavnicima u svom prvom izdanju došao je u ruke engleskom avanturistu, ustvari špijunu, ali i književniku Anthonyju Mundayu.¹⁴ U Rimu on je bio na nekom tajnom zadatku, ustvari uhodio je engleske studente na papinskom sveučilištu. Kako je Munday dobro naučio talijanski jezik,

---

¹⁰ Pelaez, Mario, »Luigi Pasqualigo«, *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*, Rim, 1935.-43, 26, 449; Albertazzi, Adolfo, *Romanzieri e Romanzi del Cinquecento e del Seicento*, Bologna, 1991.

¹¹ Izdanje iz 1576. je *nuovamento posto in luce* u osmini na 184 stranice Bolognino Zaltieri; *Il Fedele, comedia del clarissimo Messer Luigi Pasqualigo*, In Venetia, MDLXXVI

¹² Allacci, Lione, *Drammaturgia*, Venezia, 1775. (2. izdanje); Clubb, Louise George, *Italian Plays (1500-1700) in the Folger Library*, Firenza, 1968.

¹³ Fraunceov tekst je prvi put objavljen u *Materialen zur Kunde des älteren Englischen Dramas*, sv. 14, Louvain, 1906. Prevodilac u latinskom tekstu ne spominje svoj talijanski predložak. Inače svoj je tekst ostavio bez naslova, a posvetio ga je književniku Sidneyu. Vidi Boas, Frederick S., *University Drama in the Tudor Age*, Oxford, 1914.

¹⁴ Hosley, Richard, *A Critical Edition of Anthony Munday's Fedele and Fortunio*, New York. London, 1981.; Vidi analizu Mundayeve komedije u disertaciji Flügge, Fritz, *Fidèle and Fortunio, A comedy of Two Italian Gentlemen*, Breslau, 1912.

tako je lako mogao i sastaviti preradbu Pasqualigove komedije *Il Fedele*. Nakon duljeg boravka u Rimu, vratio se Munday kući u London gdje je razvio vrlo bogatu književnu djelatnost.¹⁵ Godine 1585. dao je tiskati i svoju preradbu s naslovom *Fedele and Fortunio or Two Italian Gentlemen*.¹⁶ U toj Mundayevoj preradbi je donekle ublažena seksualna drastičnost zadarskog originala, ali je zato značajno naglašen lik hvalisavog vojnika Frangipietre koji je u engleskoj inačici postao Crackstone, *lusty and brave*, kako ga naziva pisac, što i nije drugo nego doslovni prijevod imena hvalisavog junaka iz talijanskog predloška.¹⁷ Taj Crackstone ustvari je prvi engleski Falstaff i nema nikakove sumnje da ga je Shakespeare koristio za stvaranje svog arhetipskog hvalisavca čiji bogati, gotovo vulkanski jezik prepun paradoksa i zavodljivih kalambura, i nije drugo nego kopija fraza što ih izgovara Mundayov Crackstone alias zadarski Frangipietra.

To da je Falstaff na koncu vraćen Mediteranu posebno će radovati ljubitelje opere jer oni najvjerojatnije i nisu drugačije doživljavali Verdijeovog Falstaffa.¹⁸ Inače od Zadra do Windsora bio je znanstvenicima dug put pri čemu treba upozoriti na to da je Mundayeva drama svoje prvo kritičko izdanje dobila 1981. u jednoj doktorskoj disertaciji s Yalea čiji autor dok je pisao svoju radnju nije bio svjestan Crackstoneove veze s Falstaffom, a onda njih obojice sa Zadrom. Ta je veza utvrđena tek danas kad je konačno povezana s karnevalskom pozornicom u Zadru s koje je 1575. legendarni Falstaff krenuo na svoj stoljetni put.

---

¹⁵ Kenny, Anthony, »Anthony Munday in Rome«, *Recusant History*, 6, 1962.; Hill, Tracey, *Anthony Munday and Civic Culture. Theatre, history and power in early modern London. 1580-1633*, Manchester-New York, 2004.

¹⁶ O tekstološkim pitanjima vezanim uz Mundayevu dramu vidi Hosley, R., op. cit. Izvrsno reprint izdanje engleske drame koja je utjecala na Shakesperaovog Falstaffa objavljeno je 1909. u Oxfordu: *Fidèle and Fortunio: The Two Italian Gentlemen*, priredio Percy Simpson, The Malone Society Reprints, 1909.; Gregg, W. W. *Some Aspects and problems of London Publishing between 1550 and 1650*, Oxford, 1956.

¹⁷ Turner, Celeste, *Anthony Munday: An Elizabethan Man of Letters*, University of California Publications in English, sv. II, 1928-1929. O vezi Mundayevog Crackstonea i Falstaffa posebno str. 67 i dalje.

¹⁸ Cataldi, Antonietta, *La stirpe di Falstaff*, Firenze, 1989.

A ZADAR FALSTAFF OF 1575

S u m m a r y

This paper shows that William Shakespeare in the creation of Falstaff, one of his best known characters, was partially influenced by the comedy *Il Fidele* by Luigi Pasqualigo, which was written in 1575 and was shown during carnival time in Zadar. The comedy was printed a year later in Venice, with a foreword describing the occasion for which the work was created and performed in Zadar. The comedy was reprinted several times, and translated Latin and French, and was translated into English by Antony Munday, who printed his version of the comedy in 1585, under the title of *Fedele and Fortunio or Two Italian Gentlemen*. This reworking toned down somewhat the drastic sexuality of the Zadar original, but the character of the soldier Frangipietre is significantly emphasised; in the English version, he turned into Crackstone, the first English Falstaff, which Shakespeare used in the creation of his archetypal braggart.